

Samenvatting masterscriptie 'Belgen op de vlucht: Portugal tijdens de Tweede Wereldoorlog' voor Dag van de Jonge Historici

De aanzet tot het onderzoeken van de Belgische vlucht naar Portugal tijdens de Tweede Wereldoorlog vindt haar oorsprong in mijn Erasmusverblijf in het Portugese Évora. In het kader van mijn toenmalige bachelorproef werd er een literatuurstudie over de vlucht van Belgische Joden naar Spanje en Portugal tijdens de Tweede Wereldoorlog ondernomen. Het onderwerp bleek dermate interessant dat een masterscriptie volgde. Zowel in de Belgische, de Portugese als de internationale historiografie is de rol van Portugal (als toevluchtsoord) tijdens de Tweede Wereldoorlog een onderbelicht verhaal. De Belgische bronnen en de beperkte literatuur wijzen echter op een zeer interessant episode in de Tweede Wereldoorlog. Met dit onderzoek willen we dan ook het hiaat binnen de geschiedschrijving over (Portugal tijdens) de Tweede Wereldoorlog aanvullen.

Het opzet van deze masterscriptie beperkt zich niet tot het louter onderzoeken van de Belgische vlucht naar Portugal in haar diverse aspecten. Om het onderzoek naar een hoger niveau te brengen, verankeren we de Belgische vluchtelingen binnen de Belgisch-Portugese relaties tijdens de Tweede Wereldoorlog. In welke mate is de Belgische vluchtelingenproblematiek in Portugal een exponent van de Belgisch-Portugese relaties tijdens de Tweede Wereldoorlog?

De keuze om de vluchtelingenproblematiek te beschouwen als een waardemeter van de Belgisch-Portugese relaties – die beïnvloed werden door de evolutie van het internationale oorlogstoneel – stroomt voort uit de inzichten die Herman Van Goethem recent blootlegde in zijn boek '1942. Het jaar van de stilte.' Van Goethem stelt de hypothese dat de Belgische regering een tweesporenbeleid hanteerde tijdens de oorlog. In de eerste oorlogsjaren hoopte men nog op een compromisvrede met de Duitsers. Deze houding veranderde op het einde van 1942, wanneer de geallieerden grote winsten boekten op het slagveld en men overging tot een *unconditional surrender*. Het toetsen van Van Goethem's hypothese aan de Belgische vluchtelingenproblematiek in Portugal zorgt ervoor dat we het onderzoek steviger verankeren binnen het internationale oorlogstoneel en de onderlinge diplomatieke relaties. Dit onderzoek heeft dus specifiek aandacht voor de ambiguïteit van het internationale oorlogstoneel, de positie van België en de positie van Portugal tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zo wordt de microkosmos van de Belgische aanwezigheid in Portugal gelinkt aan de macrokosmos van de Tweede Wereldoorlog.

Gezien het onderzoeksopzet en de centrale vraagstelling wordt er een *topdown*-perspectief gehanteerd. Hiervoor worden diplomatieke bronnen aangewend. Zowel het raadplegen van de archieven van de Belgische Staatsveiligheid en de Belgische Legatie in Lissabon als de consultatie van de Nationale Archief van Portugal en het Portugese Ministerie van Buitenlandse Zaken verschaffen ons een specifieke blik over de problematiek. Helaas is het aandeel van de Portugese bronnen beperkt. Desondanks kunnen we een aantal waardevolle bronnen terugvinden, waaronder documenten omtrent de repatriëring van Portugese Joden vanuit bezet België in de lente van 1943. Omdat veel belangrijke documenten lokaal bewaard worden, kan verder bronnenonderzoek in de Portugese lokale archieven nieuwe inzichten leveren over dit onderwerp.

De Belgisch-Portugese relaties waren afhankelijk van de aanwezigheid van Belgische vluchtelingen in Portugal. De trage doorreis van de Belgen was een hekel punt binnen de relaties. De Portugese autoriteiten verwezen naar een informeel akkoord dat men gesloten had met de Belgische Legatie in september 1941. Portugal stond de ongecontroleerde binnenkomst van mannen met de militaire leeftijd

toe op voorwaarde dat men zo snel mogelijk het land zou verlaten. De Portugese autoriteiten sloten de ogen voor de bestemmingen van de Belgen, nl. de geallieerde oorlogsinspanningen vervoegen in Groot-Brittannië en Belgisch Congo. Dit akkoord kon de Belgische Legatie moeilijk nakomen. Ze had gewoonweg de bevoegdheid niet om de doorreis naar Groot-Brittannië of Belgisch Congo te faciliteren. Zowel de Britse als koloniale autoriteiten stonden weigerachtig tegen een ongecontroleerde toestroom vanuit Portugal. Dit zorgde voor veel frustraties bij de Portugese autoriteiten, die meermaals hun beklag deden aan het adres van de Belgische vertegenwoordigers in Portugal. Pas vanaf het begin van 1943 versoepelde het Britse en koloniale beleid ten aanzien van de Belgische vluchtelingen in Portugal.

De evolutie van de Belgisch-Portugese relaties werd zeker beïnvloed door de Belgische vluchtelingenproblematiek. Maar stellen, dat de vluchtelingenproblematiek een exponent is van de Belgisch-Portugese relaties, is te kort door de bocht. De Belgisch-Portugese relaties waren even hard onder invloed van het internationale oorlogstoneel, de handelsrelaties en de positie van België in de oorlog. Ondanks de moeilijke doorstroom speelde Portugal een cruciale rol in het overleven van heel wat Belgen. Dankzij de tolerantie van de Portugese autoriteiten kon een significant aantal Belgen Groot-Brittannië bereiken en zich aan de kant van de geallieerden voegen.